

Ludmila CLICHICI

EXPRIMAREA TAUTOLOGICĂ: REFERENȚIALITATE ȘI SENS

Subiectul gramatical al unei propoziții tautologice este, de regulă, un item lexical (*Legea-i lege*) sau o sintagmă (*Une perle rare est une perle rare*) care are un referent în realitatea extralingvistică, a cărui existență este fie percepută, fie negată sau imaginată de către vorbitor. În construcția tautologică *Un sou est un sou*, „*sou*” din prima poziție nu este un obiect concret desemnat pentru a afirma că anume acest obiect este un *sou*, dar *sou* indică acest referent concret reprezentat în realitatea extralingvistică prin clasa de obiecte *sou*. Or, ideea transmisă este aceea că tuturor reprezentanților acestei clase le sunt caracteristice anumite proprietăți care sunt concretizate de sintagma predicat. Subiectul acestei construcții desemnează o anumită clasă, iar acest *x* la singular are sensul de *orice x*, *un x oarecare*.

În fraza *Je ne suis pas un sensiblard, dit-il, un gibier est un gibier et je ne vois pas pour quelle*

raison je m'intéresserais à une volaille ou à un quadrupède fait pour être mangé (P. Vialar, **Les invités de la chasse**, p. 126) vocabulele *une volaille*, *un quadrupède*, care sunt hiponime față de hiperonimul *gibier*, vin să confirme că, indiferent de numele pe care îl poartă, vietățile reunite în clasa *gibier* au niște caracteristici comune, una dintre care este *de a exista pentru a fi mâncat*.

Într-o construcție tautologică se atestă mai multe tipuri de referențialitate, în funcție de formula în baza căreia este construită tautologia: *x este x* sau *x este y*. Considerăm că în construcțiile de tipul *L'enfant est l'enfant* numai *enfant* în calitate de subiect este referențial și este vorba despre un individ *enfant* care face referință la o clasă de indivizi în mod distributiv „*pour attribuer une propriété donnée à chacun de ses membres*” (5, p. 146). *L'enfant est l'enfant* poate fi considerată o propoziție generică, adică o propoziție care spune ceva nu doar despre acest copil, ci despre întreaga clasă de indivizi. I. Cârâc consideră că principiul identității cu referire la realitate valorează nu numai pentru tot ce există în prezent, ci și pentru tot ce a existat și va exista, deci pentru o mulțime infinită de obiecte, infinitul reprezentând un concept controversat și putând fi considerat un construct, un obiect

conceptual (1, p 75). Constatăm că în propozițiile tautologice de tipul celor menționate, relația de referință leagă semnul lingvistic *enfant* cu obiectul conceptual *enfant*. Formula sintactică fundamentală a unei tautologii este *subiect + verb copulativ + nume predicativ*. Cel mai frecvent, în calitate de verb copulativ este atestat verbul *être* (a fi), deci vom avea formula: S+ÊTRE + NUME PREDICATIV.

Pentru propozițiile tautologice cu formula *x est y* se conturează două categorii distincte: prima, mai puțin numeroasă, în care în relația de identitate intră două sinonime, ambele fiind rediate prin termeni simpli: *Un oftalmolog este un oculist*; în a doua categorie, în stânga semnului identității se conține un termen simplu, iar în dreapta – o parafrază explicativă: *Un oftalmolog este un medicin des yeux*. O astfel de relație de identitate constituie o predicatie tautologică prin care se afirmă explicația. Pentru cel care nu cunoaște termenul din stânga verbului *être oftalmolog* are un sens vid și numai recunoașterea celui de-al doilea termen *oculist* sau parafraza din dreapta completează vidul ce se conține în subiect. Considerăm că, în construcțiile de acest tip, atât ocurența subiect, cât și ocurența predicat sunt referențiale, având drept referent o persoana

titulară a unei diplome de studii universitare medicale cu calificativul respectiv.

Amintim că verbul *être* are proprietatea de a stabili diferite raporturi între constituenții pe care îi leagă. Deosebim propoziții în care se exprimă echivalența referențială între cei doi constituenți ai propoziției tautologice: *Paris est la capitale de la France*, cu formula X+este Y. În enunțul citat, verbul *être*, prin capacitatea lui de a stabili identitatea unor entități, ne anunță faptul că sintagmele *Paris* și *La capitale de la France*, având funcții sintactice diferite (subiect și predicat), sunt identice datorită identității referentului lor, adică fac trimitere la același segment al realității extralingvistice. În propoziția copulativă *Paris est une ville*, partea nominală servește pentru a atribui o proprietate subiectului, anume cea de a fi oraș. Pentru a demonstra că statutul celor două sintagme (*la capitale de la France* și *une ville*) din dreapta verbului *être* este diferit, vom exploata una din proprietățile relației de identitate și anume – substituția. „*La copule équative est donc le correspondant linguistique de l'opérateur d'identité des mathématiciens ou des logiciens*” (4, p. 106). Într-o formulă matematică cum ar fi $3^2 = 9$, dacă schimbăm termenii cu locul, expresia rămâne valabilă. Aplicând aceeași logică, încercăm să supunem unui test similar

exemplele de mai sus verificând permutabilitatea lor: (1) *La capitale de la France est Paris*; (2) *Une ville est Paris*. Propoziția (1) își păstrează sensul rămânând inteligibilă și interpretabilă, însă propoziția (2) devine inacceptabilă, testul de identitate este ratat, permutarea fiind imposibilă. Deși, atât în primul caz, cât și în al doilea, ocurențele sunt constituite din substantive, ele nu au aceeași funcție. În propoziția (1) ambele sintagme au funcție referențială, pe când în (2) sintagma predicat are funcție atributivă.

Este interesant de observat că această distincție între funcția atributivă și cea referențială poate fi atestată chiar în cadrul aceleiași propoziții. Propunând pentru demonstrare fraza *Giscard d'Estaing est président de la République Française*, J. Lyons consideră că ea poate fi interpretată în mai multe feluri. Comparată cu alte propoziții care ne informează că Giscard d'Estaing este originar din Auvergne, că îi place să joace tenis etc., sintagma *le président de la République Française* nu are funcția de a face referință la un individ, ea este utilizată cu funcție predicativă, pentru a spune ceva despre individul desemnat cu ajutorul sintagmei-subiect *Giscard d'Estaing*, și anume se enunță calitatea de președinte al Franței.

Există și o alta interpretare posibilă „Si *Giscard d'Estaing*” et

„*Le président de la République Française*” fonctionnent simultanément comme des expressions référentielles: la copule établit alors un rapport d'identité entre les deux référents. C'est un trait du français, mais pas de toutes les langues, que la copule équative (ou d'identité) et la copule prédicative sont identiques (5, 151-152). Verbul *être* se utilizează în ambele cazuri și, dacă vom considera propoziția drept una în care se exprimă identitatea, ambele sintagme devin substituibile exact ca într-o ecuație matematică și articolul hotărât *le* este un component obligatoriu al sintagmei *le président de la République Française*. De exemplu: „*Giscard d'Estaing est le président de la République Française*” sau „*Le président de la République Française est Giscard d'Estaing*”. Dacă propoziția este considerată predicativă, sintagmele nominale nu pot fi schimbate cu locul și utilizarea articolului în limba franceză este facultativă în sintagma nominală predicativă. În acest caz vom utiliza propoziția *Giscard d'Estaing est président de la République Française*.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm construcțiile caracterizate prin relația de identitate, adică frazele care afirmă că două expresii desemnează același individ sau același obiect. Este vorba de frazele în care se stabilește o identitate referențială.

Fie enunțul (3) *Primarul satului este domnul Ciobanu*. Se știe că în enunțurile copulative de identitate partea nominală a predicatului este permutabilă cu subiectul fără a altera sensul frazei inițiale, deoarece ea exprimă o identitate referențială. Astfel, în enunțul (4) *Domnul Ciobanu este primarul satului* vom avea aproximativ același sens. În fraze de acest tip este dificil de precizat dacă secvența *domnul Ciobanu* din (3) constituie numele predicativ sau este un subiect logic permutat. Soluționarea acestei probleme ține de identificarea subiectului logic al acestor fraze. G. Kleibert propune definierea subiectului logic cu ajutorul unei scări de referențialitate a sintagmelor nominale, în funcție de gradul de forță identificatoare sau referențială. Utilizând această scară, poate fi identificat subiectul logic, deoarece forța lui referențială este întotdeauna mai mare decât cea a sintagmei nominale în funcția sa de nume predicativ. În acest scop G. Kleibert aplică două modalități de verificare propuse de Moreau, și anume (1970), întrebarea *quel est...?* și mai ales construcția *c'est ...qui*.

Aplicând construcția *c'est... qui* la frazele citate, vom avea pentru (3) *Anume domnul Ciobanu este primarul satului* și pentru (4) *Anume domnul Ciobanu este primarul satului*. Observăm

că enunțurile coincid, punând în evidență secvența *Domnul Ciobanu* cu funcție de subiect logic și *primarul satului* – în calitate de nume predicativ. Este important de observat că dacă numele propriu este subiect logic, funcția lui rămâne referențială, în pofida poziției sale de nume predicativ. Dacă din punct de vedere logic numele propriu este un nume predicativ, funcția lui este predicativă, dar și identificatoare, cum ar fi în propoziția *Vasile este un Hercule*, în care numele propriu *Hercule* îi atribuie persoanei numite *Vasile* niște calități proprii semizeului roman, și anume putere supraomenească și probitate morală deosebită.

Necesitatea de a separa sensul de referință devine evidentă atunci când sunt analizate expresiile care nu sunt sinonime, dar care indică același referent din lumea obiectivă. Sintagmele nominale *Le vainqueur d'Austerlitz*, *Le vaincu de Waterloo*, *Napoleon I*, *le prisonnier de Sainte-Hélène* au drept referent una și aceeași persoană – pe Napoleon Bonaparte. Utilizând aceste sintagme, se pot construi mai multe propoziții tautologice: *Napoleon est le vainqueur d'Austerlitz*; *Le vainqueur d'Austerlitz est Napoleon*; *Le prisonnier de Sainte-Hélène est le vaincu de Waterloo* etc. Aceste permutări nu duc la schimbări în ceea ce

privește referențialitatea, deoarece sintagmele nominale menționate au același referent în realitatea extralingvistică. În pofida referentului comun, în conținutul semantic al sintagmelor se atestă diferențe. Atunci când spunem *Napoleon*, sememele actualizate vor fi *măreție*, *strălucire*, *putere*, iar când spunem *prizonierul de pe insula Sainte-Hélène*, reprezentarea mintală ne va trimite la conceptul de *persoană obișnuită*, *destin nefavorabil*, *sfârșit tragic*. Anume contextul valorifică deosebirile conținutului semantic. Să considerăm un context mic: *Le vainqueur d'Austerlitz rentra victorieux à Paris*, și să încercăm să substituim expresiile pentru a urmări dacă propoziția își păstrează sensul: *Le prisonnier de Sainte-Hélène rentra victorieux à Paris*. Este evident că am obținut un nonsens. Deși se referă la același subiect din realitate, propozițiile nu au același sens. Implicațiile simetrice pot fi realizate la nivel de referențialitate, dar în ceea ce privește această substituție în context, în care este implicat sensul, ea nu poate fi întotdeauna valabilă. Se creează sentimentul unei anomalii semantice, deoarece, printr-o convenție preexistentă, sintagmele respective actualizează în reprezentarea noastră trăsături diferite ale aceluiași referent. Sensul precedă actul de referire. Aceste

două sintagme descriptive se pot referi la aceeași persoană, pentru că au avut loc bătăliile de la Waterloo și de la Austerlitz – în una Napoleon a fi fost învins, iar în alta a învins el, – evenimente după care s-au constituit niște convenții comune pentru sintagmele susmenționate. Respectiv, numai în acest context ar putea fi folosite sintagmele *Le vaincu de Waterloo si Le vainqueur d'Austerlitz*, pentru a face referință la Napoleon. *Accepter que les expressions linguistiques réfèrent à quelque chose, qu' elle ont un référent, revient à accepter l'existence de ce référent. Je ne puis renvoyer à quelque chose avec une expression linguistique que s'il y a quelque chose à quoi référer et donc que ce quelque chose existe. La référence repose cruciallement sur une axiome d'existence* (3, p. 10).

Abordând construcțiile în care ambele poziții sunt ocupate de nume proprii, remarcăm că ele sunt mult mai puține la număr. Să ne imaginăm următoarea situație: un elev întreabă cine este Nică din **Amintiri din copilărie**. Un posibil răspuns ar putea fi: Nică din **Amintiri din copilărie** este chiar autorul, Ion Creangă. Dacă reducem propoziția la subiect și predicat, vom avea: *Nică este Ion Creangă* sau *Ion Creangă este Nică*. În limbajul comun, o astfel de identitate referențială

este exprimată mai curând prin enunțuri de tipul *Ion Creangă și Nică sunt una și aceeași persoană* sau *Nică nu este altcineva decât Ion Creangă*. Constatăm că asemenea enunțuri descriu cazuri de identitate dublă. Este vorba de niște personaje pe care dedublarea le-a făcut să apară ca doi indivizi diferiți, dar care în realitate sunt una și aceeași persoană, doar că identitatea lor „varie ici sur l'axe temporel” (Kerstin Jonason, p. 76). Acest tip de raporturi poate fi încadrat în structura sintactică N. propriu + est + N. propriu.

În enunțurile de tipul *Mastroiani est Casanova*, raportul ilustrat este cel al unui actor în rolul unui personaj dintr-un film sau o piesă de teatru. Aplicând la această propoziție testul *c'est... qui*, obținem *C'est Mastroiani qui est Casanova* (2, p. 78). Astfel, ajungem la concluzia că numele propriu al actorului este subiectul logic al propoziției, pe când în numele propriu al rolului din film se actualizează funcția de nume predicativ. Acest rezultat pare natural, deoarece anume numele proprii ale actorilor sunt asociate cu niște identități reale, la niște valori din lumea reală. Numele proprii de cinema, chiar

dacă prezintă personaje istorice, ca de exemplu *Casanova*, nu desemnează decât niște construcții fictive, roluri susceptibile de a fi interpretate de diferiți actori.

Cele două ocurențe distincte scot în evidență dubla funcționare a numelui propriu: în poziție de subiect el desemnează o entitate identificată printr-un act de botez; în poziție de nume predicativ, datorită actului predicăției, numele propriu utilizat atribuie niște caracteristici care îi sunt proprii și care sunt general acceptate prin convenții sociale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cârâc, Ioan S., *Introducere în semantica propoziției*, București, Editura Științifică, 1991.
2. Jonasson, K., *Le nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot s.a., 1994.
3. Kleibert, G., *Sens, référence et existence: que faire de l'extralinguistique? // Langages*, septembre, 1997, (p. 9-37), Larousse, Bordas, Paris.
4. Lyons, J., *Sémantique linguistique*, Paris, Librairie Larousse, 1980.
5. Lyons, J., *Éléments de sémantique*, Paris, Librairie Larousse, 1978.